

BUCOVINENI ÎN VIAȚA CULTURAL-ȘTIINȚIFICĂ A ROMÂNIEI POSTBELICE (IX)

VASILE I. SCHIPOR

Bukowiner im kulturell-wissenschaftlichen Leben Rumäniens in der Nachkriegszeit (IX)

(Zusammenfassung)*

Die Flucht und das Schicksal der Bukowiner Flüchtlinge in Juni 1940, bzw. März-April 1944 waren sogenannte „Tabu-Themen“ in Rumänien vor den 1989er Ereignissen. Indem es die Forschungen in dieser Hinsicht weiterführt, gehört das dokumentarische Material *Bukowiner im kulturell-wissenschaftlichen Leben Rumäniens in der Nachkriegszeit (IX)* zu den wenigen alleinstehenden Werken, die diesen ergebnisreichen Forschungszweig gewählt haben.

Innerhalb der Beschäftigungen mit der Kulturgeschichte im allgemeinen, aber auch mit der Literatur- und Sozialgeschichte insbesondere, ergänzt die unterliegende Studie die bisherigen Kenntnisse durch die Forschung eines Bereiches der gegenwärtigen Geschichte, den die Forscher langer Zeit vermieden haben und der als Bestandteil des nationalen und europäischen kulturellen Patrimoniums verstanden wird.

In diesem Sinne und trotz vieler Schwierigkeiten (Zerstreuung der Bukowiner im ganzen Gebiet Rumäniens, die Auswanderung mancher von ihnen in den Okzident, die Unzuverlässigkeit einiger Quellen und der Mangel an Mitteln für Feld-, Archiv- und Bibliothekforschung, die Ablehnung oder sogar die Angst vieler Überlebenden, ihre Memoiren zu schreiben, das schwache Interesse der Nachfolger an der Familienforschung usw.) haben wir diese Studie verfasst, um sie zukünftig in einem biobibliographischen Nachschlagewerk mit alphabetisch geordneten, einer breiten Kategorie von aus der Bukowina geflüchteten Bukowinern verschiedener Nationalitäten und Konfessionen zugänglichen Daten einzubeziehen. All das ist ein Beweis für die deutliche Präsenz der Bukowina in der kulturell-wissenschaftlichen Entwicklung des Landes durch eine hervorragende schöpferische, heute wenig bekannte und bewertete Tätigkeit.

Schlüsselwörter und -ausdrücke: Flucht, Vertreibung, Deportation, Ribbentrop-Molotov Pakt, europäisches Drama für mehrere Generationen, Kriegsoffer, politischer Schuld, ethnische Diskriminierung und Hass, tragische Lebenserfahrungen, extreme Situationen, Authentizität und Ausdruckskraft, Trauma

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

und soziale Marginalisierung, Erinnerungen an die Flucht, Bewusstseinsstrom, Humanisierung einer tragischen Welt, Bedauern und Nostalgie der Vergangenheit, Bewahrung des tragischen Gedächtnisses der Bukowiner, Genesung der moralischen Reflektion in der Öffentlichkeit, wenig bekannte und bewertete schöpferische Tätigkeit.

Refugiul și destinul refugiaților bucovineni din iunie 1940 și, respectiv, martie–aprilie 1944, au reprezentat un teritoriu tabu în România înainte de evenimentele din 1989. După evenimentele din 1989 aceste teme încep să fie frecventate de către istorici în cadrul unor proiecte de sine stătătoare¹.

Pentru bucovineni – ca și pentru basarabeni – înțelegerile secrete dintre Hitler și Stalin, parafate în 1939, au avut urmări catastrofale, producând o tragedie europeană pentru mai multe generații.

La fel ca toți refugiații din toate locurile și din toate timpurile, refugiații din Bucovina sunt victime ale războiului. Evenimentele din 1940 și 1944 au produs o schimbare brutală a destinului lor. Ei își părăsesc casa și locurile natale, fugind din calea sovieticilor și devenind „vinovați politic” pentru că au fugit de pe teritoriul U.R.S.S. Statutul lor de refugiați este o vreme incert. Vina lor politică este deseori mascată prin indicarea locului de origine: „originari din Bucovina, stabiliți pe teritoriul R.P.R. după 1 iunie 1940”; „transfugi sau fugiți de pe teritoriul Uniunii Sovietice”². Locurile lor de rezidență sunt Banat, Gorj, Oltenia, Teleorman, Vâlcea, Câmpulung Muscel, Pitești, Brașov, București, Deva, Sibiu, Cluj, Oradea, Iași, Piatra Neamț, Gura Humorului, Câmpulung Moldovenesc, Rădăuți, Solca, Suceava, precum și unele localități rurale din preajma acestora (Cața, județul Brașov; Ițcani, Costâna – Suceava; Dornești, Țibeni – Rădăuți, Prisaca Dornei, Vama. Aici ei își reorganizează întreaga lor viață, depășind nu de puține ori trauma anilor '40 și marginalizarea socială prin calitățile lor recunoscute: „hârnicie, obișnuință de a face față greului, simț al echilibrului, putere de adaptare, bună organizare a gospodăriei după modelul «neamțului», solidaritate familială și de grup”³.

Ca și în cazul Aniței Nandriș⁴, credința în Dumnezeu, cultul familiei, grija aparte pentru copii, mergând adeseori până la sacrificiul de sine și dragostea de țară îi caracterizează pe refugiații bucovineni, ajutându-i să supraviețuiască în deceniile

¹ Pentru întreaga problematică a temei, vezi un tablou mai amplu în *Bucovineni în viața cultural-științifică a României postbelice* (I), în „Analele Bucovinei”, Rădăuți – București, anul XVII, nr. 2 (35), iulie-decembrie 2010, p. 367–374.

² Conf. Ruxandra Cesereanu, *Comunism și represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid național*, Iași, Editura Polirom, Colecția „Plural M”, Seria „Idei contemporane”, 2006, p. 142–146.

³ *Ibidem*, p. 150.

⁴ Vezi Anița Nandriș-Cudla, *20 de ani în Siberia. Destin bucovinean*, București, Editura Humanitas, 1991, 184 p. Cartea, „o capodoperă spontană și naivă a deportării”, este premiată de Academia Română în 1992 și tradusă în mai multe limbi de circulație europeană.

de după război și să se afirme chiar în viața socială, economică, științifică, literară și culturală din România.

Pentru convingerile lor politice, unii dintre refugiații bucovineni sunt arestați, condamnați și închiși. Puțini reușesc să plece în Occident, urmându-și destinul pe drumurile anevoioase ale exilului.

Continuând preocupările menționate mai sus (dar și altele din literatura istoriografică a problemei), lucrarea noastră aspiră să aducă un spor de cunoaștere în istoria temei, prin explorarea unui teritoriu al istoriei contemporane ocolit vreme îndelungată de către cercetători și înțeles de noi ca parte integrantă a patrimoniului cultural național și european. Totodată, facem precizarea că lucrarea noastră se află în intimitatea unor obiective cu semnificație aparte în Bucovina de astăzi:

- stimularea, formarea și consolidarea unei conștiințe noi, moderne privitoare la valoarea patrimoniului propriu, ca parte integrantă a patrimoniului european;
- apropierea de orizonturi noi de înțelegere și interpretare a faptelor ce aparțin acestui teritoriu al istoriei noastre postbelice; – stimularea interesului pentru cunoașterea despovărată de clișee și stereotipuri a istoriei noastre recente;
- menținerea vie a memoriei tragediei bucovinenilor din veacul trecut și „însănătoșirea reflecției morale” în spațiul public din România de astăzi și din veacurile sale, în pofida multor dificultăți (risipirea bucovinenilor pe întregul teritoriu al României, migrarea unora dintre ei în Occident, precaritatea surselor și a resurselor destinate cercetării sistematice de teren, arhivă și bibliotecă, refuzul și uneori chiar teama multor supraviețuitori de a-și scrie amintirile, inapetența urmașilor pentru recuperarea memoriei familiei etc.), lucrarea noastră aspiră să devină un dicționar biobibliografic de interes, cuprinzând fișiere deschise pentru o largă categorie de bucovineni, de diverse naționalități și religii, refugiați din Bucovina și ordonate alfabetic. Toate acestea ilustrează, în primul rând, „prezența Bucovinei în evoluția cultural-științifică a țării”, despre care scrie Traian Cantemir la începutul anilor '80 din veacul trecut, printr-o remarcabilă „activitate creatoare”, astăzi insuficient cunoscută și valorizată⁵.

*

Bojescu, Ciprian. Născut la 15 mai 1939 în satul Iodănești din județul Storjineț. Părinții săi sunt Ioan Bojescu și Florentina, născută tot Bojescu,

⁵ Traian Cantemir, *Dimensiuni cultural-științifice bucovinene*, Cuvânt-înainte la volumul I. Pînzaru, Petru Froicu, *Știința în Bucovina. Ghid biobibliografic*, vol. I. Suceava, Biblioteca Județeană, 1982, p. 3–7.

oameni „harnici, chivernisitori și întreprinzători”, care „s-au ridicat trudind din greu” la gospodăria/„cuibul fericirii” lor din Cotul lui Blându al localității de pe Valea Superioară a Siretului. Tatăl, „născut într-o familie de plugari”, „bun agricultor”, absolvent al Liceului „Regele Ferdinand I” din Storojineț, este notar comunal, „făcându-și cinstit datoria” și așezând „munca și chiverniseala” „la baza propășirii economice a familiei sale”.

Familia Bojescu se refugiază, la invazia sovietică de la sfârșitul lunii iunie 1940, trecând clandestin granița și stabilindu-se la Măneuți, județul Rădăuți, unde tatăl este secretar la primărie în perioada 1 decembrie 1940–1 decembrie 1941. Tot acum, fug din calea sovieticilor doi dintre frații tatălui său: Pavel și Gheorghe Bojescu. După un an, familia revine la Iordănești. La Primăria Iordănești, tatăl funcționează acum ca secretar, contabil și notar, făcându-și „cu onoare datoria ca și înainte de război” (1 ianuarie 1942 – 27 martie 1944).

„Când a sunat ceasul dezrobirii – scrie în 2016 Ciprian Bojescu –, ne-am întors la Iordănești din fostul județ Storojineț. Tata a fost angajat secretar, apoi și ca notar la primăria din sat și, în acea calitate, a participat cu elan la înfăptuirea măsurilor care ținteau la readucerea populației locale [care] s-a aflat sub ocupația bolșevică pe fâgașul renașterii naționale. Tot tatei i-a fost încredințată și întocmirea listelor cu persoanele dispărute și deportate în adâncul URSS-ului din raza comunei Iordănești.

Restabilirea administrației românești în nordul Bucovinei a fost benefică sub toate aspectele. În primul rând, s-a avut grijă ca populația să fie asigurată cu produse alimentare și cu mărfuri de larg consum. În acest scop, Primăria Iordănești a făcut demersurile necesare în privința transportării din regiunile sudice ale României și din Basarabia a unor cantități de porumb. Evident, din unitățile comerciale de pe teritoriul satului nu trebuia să lipsească gazul lampant, sarea, zahărul, crupele, săpunul etc., iar toate acestea trebuiau vândute populației la prețuri convenabile, nu la prețuri de speculă”⁶.

În primăvara anului 1944, familia Bojescu apucă drumul lung al evacuării, ajungând în comuna Voislova, din Banat. Aici, tatăl său funcționează ca „notar-refugiat”, locuind cu ai săi la familia Solomon Solea, „un gospodar primitor și un bănațean de mare omenie”. Tot aici, familia Bojescu se reîntâlnește, pentru un scurt timp, cu câteva din neamurile apropiate: Gheorghe și Dionisie Bojescu (frații mamei), Ilie Bojescu (bunicul dinspre mamă). La Voislova, familia sa trăiește atâta timp cât funcționează în administrația locală tatăl său (1 aprilie 1944 – 30 august 1945).

Revenind în Bucovina neocupată de sovietici, familia Bojescu se perindă prin diverse localități: Călinești-Enache (15 septembrie 1945 – 15 septembrie 1946), Todirești (16 septembrie 1946 – 15 martie 1948), Ungureni-Botoșani, din

⁶ Ciprian Bojescu, *Preludiul celui de al doilea refugiu*, în volumul *Cu dragoste de pământ românesc*, Adjud, Editura Armonii culturale, 2016, p. 149.

nou înființata regiune Suceava (20 martie 1948 – 5 aprilie 1949), Arbore (25 aprilie 1949 – 30 iunie 1952), Solca (începând de la 1 noiembrie 1952, timp de 42 de ani).

În comuna Călinești-Enache se stabilesc doi dintre frații tatălui său: Toader Bojescu, fost cantor bisericesc, și Gheorghe Bojescu, „tâmplar și măcelar de meserie”. „Frații Toader și Gheorghe Bojescu au cutreierat mai multe localități din România în primii ani după refugiu – scrie Ciprian Bojescu în 2016 –, găsimdu-și cu greu de lucru și un adăpost. [...] Pe urmă, familia noastră s-a stabilit în Solca. Aici se întâlneau frații o dată sau de două ori pe an, de Paști ori de Crăciun, unchiul Pavel venind de la București, iar unchii Gheorghe și Toader de la Călinești. Se îmbrățișau, se bucurau, se ospătau și vorbeau cu precădere despre rudele și prietenii din Iordănești, despre toți cei dragi rămași dincolo de gardul de sârmă ghimpată, despre consătenii lor aruncați în Gulagul sovietic, despre cei care au murit acolo și despre cei care au avut norocul să se întoarcă cu zile. Erau în corespondență cu rudele din Iordănești și de la ele primeau veștile pe care le comentau pe parcursul întâlnirilor lor de la Solca”⁷.

Ciprian Bojescu își petrece copilăria în pribegie, cunoscând împreună cu familia sa „calvarul refugiului”. La vârsta de șase ani, este dat la școala din Călinești-Enache, din comuna Dărmănești. Își continuă școala în localitățile în care tatăl său funcționează ca notar și referent. În urma absolvirii a șapte clase, este înscris la cursurile unei școli profesionale din industria lemnului, cu durata de doi ani, la Vatra Dornei și Gheorghieni (1953–1955). După o perioadă de practică, își continuă studiile la Școala Silvică din Câmpulung Moldovenesc (1956–1959), fiind repartizat apoi la Ocolul Silvic Dorna Candreni. Începând cu 19 octombrie 1959, timp de peste doi ani, își satisface stagiul militar la Tecuci, Piatra Neamț, Buzău, București și Tulcea, după care lucrează ca pădurar, șef de canton, la Ocolul Silvic Vatra Dornei (1962–1964). În 1964, urmează cursurile Școlii Tehnice de Exploatare și Transport Forestier din Câmpulung Moldovenesc. După absolvire, este repartizat ca tehnician la Sectorul de Exploatare Coșna. În 1968, se căsătorește cu Ioana Alupei, „o fată harnică și frumoasă, cu ochi verzi”, din Țara Dornelor, care îi va dăruia doi băieți: Paul și Dumitru. Tot în acest an, se transferă la Suceava, ca să fie mai aproape de părinții în vârstă, unde lucrează ca tehnician la I.T.A., Autobaza 1 Suceava (călători și marfă), timp de trei decenii, îndeplinind mai multe funcții: tehnician de aprovizionare, șef de coloană, tehnician la controlul auto. În această perioadă, este și președinte de sindicat pe întreprindere.

În 1968, Ciprian Bojescu revine la Iordănești, împreună cu tatăl său, cu pașaport obținut pe bază de chemare de la rudele apropiate. Amintirile

⁷ Ciprian Bojescu, *Patru frați refugiați*, în *op. cit.*, p. 26–27.

sale din acest moment al vieții sunt încă vii: „La trecerea frontierei, pe la Vadul Siretului, rușii se uitau la noi disprețuitor, neînțelegând ce căutam noi la ei, când Ceaușescu tuna și fulgera la radio d[upă] agresiunea armată a țărilor Pactului de la Varșovia asupra Cehoslovaciei, care făcea parte din același tratat, România fiind unica țară din tratat care n-a participat la invazie. [...]

În spatele casei unchiului Toader din Iordănești era și mai este un tancodrom [subteran] și, mai ales, noaptea, când ieșeau tancurile, se cutremura tot pământul și casele dimprejur. Eram înspăimântați și nu știam ce să facem, însă după câteva zile s-au mai liniștit lucrurile și am putut să circulăm prin împrejurimi, în orașele Storojineț, Hliboca și Cernăuți. În cele două săptămâni cât am stat cu tata, m-am dus pe la toate rudele noastre, cunoscând o mulțime de unchi, mătuși și verișori. Tineretul era concentrat la granița cu Cehoslovacia, așa că i-am cunoscut numai din fotografii.

Din partea tatei, au fost opt frați și din partea mamei șapte și, ca o curiozitate, atât tata, cât și mama, din familie, aveau același nume, Bojescu. În *Registrul de stare civilă* de la Primăria Iordănești era un număr de 83 de familii Bojescu, 55 de familii Costinean, 25 de familii Lutic și 16 familii Bostan. În comuna noastră sunt două cimitire, cel vechi și cel nou, chiar vizavi de frumoasa biserică unde unchiul meu, Bojescu Toader, la reîntoarcere în comună, a deținut funcția de dascăl. Cu ajutorul lui, am reușit să găsim majoritatea mormintelor rudelor noastre din ambele cimitire, punându-le la căpătâi câte o lumânare. În acest sens, amintim de Bojescu Dochița, mătușa, sora mamei, schingiuită și împușcată de ruși și [de] Bojescu Aurel, verișor, trădat de informatorii din comună și împușcat.

Frumusețea locurilor natale și primirea [pe] care ne-au făcut-o rudele noastre nu se poate uita niciodată”⁸.

„Nostalgic după oamenii din satul natal și după dealurile din jurul Iordăneștilor”, Ciprian Bojescu călătorește la Cernăuți „să-și revadă rudele, prietenii, locurile, cu același dor care l-a măcinat permanent” în refugiu. Aici, își face „o sumedenie de prieteni și cunoștințe” printre membrii Societății de Cultură Românească „Mihai Eminescu”, fondată în 1989, precum și în cadrul Societății Culturale „Arboroasa”, al cărei membru activ devine, „prinzând dragoste de întrunirile culturale, de minunatele programe artistice, cu portul popular, cu obiceiurile noastre vechi”.

De-a lungul anilor, stimulat de preocupările românilor nord-bucovineni, publică materiale diverse, preponderent cu caracter autobiografic, în câteva periodice: „«Țara Fagilor». Almanahul cultural-literar al românilor nord-bucovineni”, îngrijit de Dumitru Covalciuc, „Plai românesc”, „Zorile Bucovinei” (Cernăuți), „Craii nou” (Suceava)⁹. Este autor al volumelor *Rătăcind prin Bucovina*.

⁸ Ciprian Bojescu, *Bunicul din refugiu*, în *op. cit.*, p. 14–15.

⁹ Vezi și fișierul biografic *Bojescu Ciprian a lui Ion*, în volumul Dumitru Covalciuc, Nicolae Șapcă, Ciprian Bojescu, *File din istoria satului Iordănești*, Cernăuți, Editura Zelena Bucovina, 2013, p. 475–476.

Pagini de jurnal, Suceava, f. ed., 2015, 264 p.¹⁰; *Cu dragoste de pământ românesc*, Adjud, Editura Armonii culturale, 2016, 100 p. și coautor al lucrării *File din istoria satului Iordănești*, Cernăuți, Editura Zelena Bucovina, 2013, 600 p. (împreună cu Dumitru Covalciuc și Nicolae Șapcă). În scrierile sale, Ciprian Bojescu „ne dă o mulțime de informații despre oamenii deosebiți pe care i-a cunoscut și care l-au marcat prin frumusețea interioară”, fiind „un mare sentimental, un om de o uriașă bunătate sufletească, un patriot în cel mai înalt sens al cuvântului”¹¹. Cărțile sale, afirmă Dumitru Covalciuc, „sunt destinate, cu precădere, cititorilor care știu ce înseamnă dorul de plaiurile natale călcate cu brutalitate de cizma bolșevică”, autorul creând aici „o frescă sentimentală ce împodobește un univers lăuntric dominat de sensibilitate”¹².

„O viață de om – mărturisește Ciprian Bojescu în 1999 –, am avut de înfruntat necazuri pe care nu le-aș fi avut, poate, dacă părinții mei n-ar fi apucat, de răul bolșevicilor, calea spinoasă a refugiului¹³. Aș fi trăit poate și azi în frumosul sat Iordănești, situat sus, la poalele Carpaților, pe ambele maluri ale Siretului. Aș fi fost gospodar, în rând cu lumea și cu neamurile și aș fi administrat averea agonisită prin osârdia părinților... Dar satul meu e acum dincolo de gardul de sârmă ghimpată, iar averea părinților au risipit-o bolșevicii. Și poate e mai bine că am trăit cu dorul fierbinte de locurile pe care m-am născut, decât să fi rămas acolo, pentru a fi ridicat împreună cu părinții și dus la urșii polari ori în deșerturile aride ale Kazahstanului. Oricum, bucuria îmi odrăsleşte în suflet atunci când, fie mai rar, fie mai des, venind dinspre Suceava, mă opresc în pragul satului natal, de unde, după ce îmi stăpânesc emoțiile, îmi îndrept pașii spre casele primitoare ale verișorilor mei Ilie și Vasile Bojescu. Casele lor sunt și o părticică din căsuța mea din vis”¹⁴. Și scrierile acestui dezrădăcinat bucovinean sunt expresia „dreptului de a avea memorie istorică” pe care și-l revendică, prin scris, după

¹⁰ Precedat de un *Cuvânt despre un frate arborosean*, p. 3–10, semnat de Dumitru Covalciuc, și urmat de un cuvânt de încheiere, *Un om bogat*, p. 175–176, de Alis Niculică, bogat ilustrat cu 81 de pagini cu reproduceri după fotografii și facsimile, volumul reprezintă, în pofida structurii sale compozite, un mod de a salva și administra memoria refugiului unei familii din Bucovina de astăzi.

¹¹ Gheorghe Vicol, membru al Uniunii Scriitorilor din România, *Cuvânt-înainte*, în volumul *Cu dragoste de pământ românesc*, p. 5–6.

¹² Dumitru Covalciuc, *Cuvânt despre un frate arborosean*, în volumul *Rătăcind prin Bucovina. Pagini de jurnal*, Suceava, f. ed., 2015, p. 10.

¹³ „De mic copil, am fost rupt de baștină, despărțit de rude și pe drumurile refugiului am îndurat destule, căci, pe unde ne stabileam temporar, uneori eram priviți ca oameni de mână a doua, eram făcuți venetici, aduși de cele patru vânturi” (Ciprian Bojescu, *Calvarul refugiului*, în „Țara Fagilor». Almanahul cultural-literar al românilor nord-bucovineni, VIII, Cernăuți – Târgu-Mureș, Societatea Culturală „Arboroasa” – Fundația Culturală „Vasile Netea”, 1999, p. 146).

¹⁴ *Ibidem*, p. 148.

evenimentele din 1989, bucovinenii care au trăit în România decenii în șir sub povara tăcerii, marginalizați, mereu cu teamă și prudență, „topindu-se de dorul Bucovinei” lor mirabile.

Copaciuc-Șandru, Miroslava-Olga. Născută la 3/16 mai 1916 în localitatea Berlinți-Stârcea, din districtul Siret, în familia învățătorilor Ioan și Elena-Olga Copaciuc. În 1920, părinții săi sunt transferați la Berhomet pe Siret, un sat mare de munte din județul Storojineț, devenit orașel în 1963. La 28 aprilie 1923, în familia lor vine pe lume și Maria (Marusia). Aici, Slavca își petrece copilăria și adolescența, fiind influențată de viața culturală intensă întreținută de Cabinetul de lectură „Ukrainska Besida”, înființat de un grup de gospodari „iubitori de neam și carte ucraineană” (1898). La Berhomet pe Siret, Miroslava-Olga Copaciuc urmează cursurile școlii primare. Primele trei clase de liceu le face la Siret, după care frecventează cursurile Școlii Normale de Fete din Cernăuți, obținând Diploma de capacitate pentru învățători în anul 1936.

Din 1936, tânăra absolventă funcționează ca învățătoare la Școala Generală de 7 ani din Berhomet pe Siret. În 1940, după ocuparea părții de nord a Bucovinei de către sovietici, îl cunoaște pe Hariton Borodai, transferat aici ca profesor de istorie. Născut la 11 octombrie 1913 în satul Bairak din cunoscutul raion Dekanka, gubernia Poltava, într-o familie numeroasă de țărani cazaci, absolvent al Institutului Pedagogic din Poltava, tânărul se îndrăgostește „la prima vedere” de frumoasa învățătoare bucovineancă. La scurt timp, cei doi se căsătoresc, iar la 11 octombrie 1941 în familia lor vin pe lume gemenii Ostap și Andrei, botezați după numele personajelor din romanul lui Gogol *Taras Bulba* (1835). Moartea lui Andrei, cel mai mic dintre gemeni, prevestește încercările grele prin care tinerii vor fi siliți să treacă în curând.

La 5 iulie 1941, Armata Română intră în Berhomet pe Siret și la scurtă vreme autoritățile îi expulzează pe toți cei veniți în Bucovina din URSS, după 26 iunie 1940. Expulzat în primăvara anului 1942, Hariton Borodai se stabilește în orașul Kamenet-Podolski, aflat sub administrație germană, lucrând ca redactor la ziarul ucrainean „Podolyanen”, organ de presă al Comisariatului raional (septembrie 1941 – martie 1944). În paginile acestui periodic, Hariton Borodai publică articole pe teme literare, poezie și proză (povestiri), semnând cu pseudonimul Iarema Bairak și militând, în cadrul Organizației Naționaliștilor Ucraineni, la fel ca toți membrii redacției, pentru înființarea statului ucrainean. Tot acum, citește asiduu din creația poezilor săi preferați: Alexandr Pușkin, Mihail Lermontov, Taras Șevcenko, Ivan Franko, George Byron. Corespondența în versuri din această „perioadă poetică fecundă” ilustrează dragostea pentru familia sa din Bucovina și „speranța într-un viitor mai bun” („Ne-a fost dat să trăim în vremuri grele, iubită Slavca. Dar să fim mereu curajoși și să avem inima tânără. Fie ca și credința într-un viitor mai bun să ne încălzească sufletele, viitor ce va veni în mod cert”). În primăvara anului 1943, Miroslava-Olga Borodai primește autorizația de

a-și vizita soțul împreună cu copilul. Timp de mai multe luni, tinerii trăiesc „visul reunirii familiei”. Spre sfârșitul anului 1943, mama și copilul se reîntorc în Bucovina, la Berhomet pe Siret.

În martie 1944, Hariton Borodai reușește să vină la Berhomet, de fapt, în retragerea sa din calea sovieticilor. De aici, împreună cu familia Copaciuc (mama-soacră și cumnata, Marusia, studentă la Conservatorul din Cernăuți), familia Borodai se îmbarcă într-un vagon de marfă și pleacă în refugiu, îndreptându-se spre Oltenia, unde se afla deja în evacuare prof. dr. Vladimir Copaciuc, fratele învățătorului Ioan Copaciuc, decedat în 1943. La 9 aprilie 1944, pe peronul gării Șimian, din apropiere de Turnu Severin, tânărul Taras Chisăliță, originar din Storojineț, student la Politehnica din Cernăuți, devine „eroul unei drame amoroase” ce a făcut senzație în presa vremii. Îndrăgostit de Maria Copaciuc, dar neagreat de mama acesteia, într-o altercație, Taras Chisăliță le ucide pe amândouă „cu câteva gloanțe de revolver”. Hariton Borodai încearcă să le apere pe femei, dar cade și el răpus de glonț.

După ce își înmormântează soțul, mama și sora, Miroslava-Olga Borodai, „răvășită de durere, fără să întrevadă nicio speranță, în plin refugiu, copleșită de frica zilei de mâine”, își pune în gând să se arunce în Dunăre împreună cu copilul, dar renunță în cele din urmă „să-și ducă gândul la îndeplinire”. O readuce la realitate strigătul copilului, care încetase a mai vorbi de la uciderea tatălui său. În închisoare, peste două luni, Taras Chisăliță „își pune capăt zilelor”, spânzurându-se cu „fășii rupte dintr-un cearceaf”¹⁵.

15 Datele și informațiile referitoare la eveniment („triplă crimă pasională”), dar și la Hariton Borodai, multă vreme necunoscute publicului larg de la noi, se publică târziu, după 2006, de către fiul cel mare al doamnei. Vezi Ostap Borodai-Șandru, *Scurtă poveste a unei mari iubiri. Notă biografică: Hariton Borodai (11 X 1913 – 9 IV 1944)*, documentar ilustrat cu reproduceri după mai multe fotografii și postat pe Internet în 2011, sub titlul *In memoriam Miroslava și Hariton Borodai: august 2011*, la adresa ostap-borodai-sandru.blogspot.com/2011_08_01_archive.html (accesată: 13 martie 2017). Documentarul este datat: Tarcău, 20 mai 2006. De același autor, *Schiță de portret Miroslava-Olga Șandru. In memoriam...*, postat la adresa ostap-borodai-sandru.blogspot.com/2011/.../schitade-portret-miroslava-olga-sandro.html... (accesat: 16 martie 2017). Subintitulat *Date biografice*, documentarul prezintă interes și prin valorificarea corespondenței de familie din perioada interbelică (anii de formare intelectuală a tinerei Slavca, elevă la Școala Normală de Fete din Cernăuți). Pentru ilustrare, iată un fragment din scrisoarea adresată din Stârcea de către tatăl său, învățătorul Ioan Copaciuc, la 15 mai 1930: „De ziua ta de naștere, 16 mai a. c., îți urez din toată inima ca Dumnezeu să-ți dăruiască sănătate, înțelepciune, dorință și tenacitate în muncă și succese deosebite la învățătură. Să știi că știința și înțelepciunea fac pereche cu bunătatea și sinceritatea inimii și, împreună, reprezintă bunul cel mai de preț pe care poate să-l aibe un om. Ține minte că tu ești fiica marelui popor ucrainean, căruia noi toți, în același timp și tu, trebuie să-i închinăm serviciile noastre, oricât de mici ar fi ele. Acum, la vârsta ta, Slavca, datoria ta față de poporul tău este [...] să depui toate eforturile ca să acumulezi cât mai multă știință, înțelepciune, putere spirituală și fizică, pe care, mai târziu, să le restitui poporului ucrainean, căruia îi sunt necesari îndeosebi oameni inteligenți, îndrăzneți, sinceri, sănătoși și devotați, capabili să dobândească o soartă mai bună atât lui cât și sieși. Acum a

În perioada refugiului (1944–1947), Miroslava-Olga Borodai trăiește o vreme în Craiova, fiind ajutată de unchiul său, prof. dr. Vladimir Copaciuc, refugiat aici, și de familia farmacistului Darie Lagadin, nașii de cununie și de botez ai lui Ostap, stabiliți cu refugiul în cătunul Tarnița de lângă Baia de Aramă, apoi se mută la Lugoj, întreținându-și familia din lecții de chitară și croitorie.

În 1947, se întoarce în Bucovina, stabilindu-se în orașul Siret, ascunzându-și însă căsătoria cu poetul Hariton Borodai, de frica sovieticilor. La cererea sa, este numită învățătoare în Climăuți (1947–1951), după care funcționează la Rogojești (1951–1952), Cândești (1952–1956) și Nisipitu (1956–1973). În 1947, se recăsătorește cu învățătorul Daniil Șandru, și el refugiat, originar din Banila pe Ceremuș. În familia lor, vine pe lume Bogdan Șandru (Climăuți, 11 august 1948). În comunitățile în care lucrează, învățătorii Miroslava-Olga și Daniil Șandru „participă activ la viața culturală”, înființând diverse formații artistice, susțin conferințe în cadrul SRSC, organizează expoziții de artă populară, dedicându-se educației naționale și identitare a tinerelor generații, cărora le sădește în suflet „dragostea față de neam și limba ucraineană, dorința de păstrare a obiceiurilor populare specifice, prețuirea folclorului și a tezaurului etnografic local”.

Fascinată de frumusețea artei populare, Miroslava-Olga Șandru se afirmă încă din tinerețe ca „un culegător neobosit și sânguincios” de folclor, fiind preocupată, la început, de nunta huțulilor, apoi de întreaga lor cultură și civilizație: „Întreaga mea copilărie și anii de adolescență – mărturisește ea târziu, după 1970 – i-am petrecut în mijlocul munților, între huțuli. Acolo am cunoscut obiceiurile, traiul lor, am reușit să privesc în sufletul lor curat. De atunci am nutrit o simpatie adâncă și sinceră față de ei, am fost pasionată de cultura materială și spirituală a oamenilor de la munte. Timp de 40 de ani, am studiat viața cotidiană a huțulilor. În această regiune eu îmi notam tot ce îmi părea frumos: cântece, colinde, legende, proverbe, zicători. În mod special, adunam materiale despre nunta huțulă. Mă convingeam din ce în ce mai mult că huțulii sunt un popor binevoitor, poetic și iubitor de viață, de la natură ingenios și sensibil, cu o bogată imaginație de creație

sosit acea vreme când universul vieții se cucerește nu cu sabia, ci cu mintea, știința, cultura și prin progres”. Vezi Ostap, Borodai-Șandru, *Cuvânt la deschiderea Muzeului Memorial „Miroslava și Daniel Șandru”*, Nisipitul, 21 martie 2009, conf. ostap-borodai-sandru.blogspot.com/.../cuvant-la-deschiderea-muzeului-memorial.htm... (accesat: 18 martie 2017). Făcând publică „această tragică poveste de dragoste”, în 2006, Ostap Borodai-Șandru mărturisește: „Cu mare greutate m-am decis să o fac publică. Nici fiica mea Irina nu o cunoaște. Argumentul hotărâtor care m-a determinat este faptul că toate persoanele implicate în această tragică poveste de dragoste sunt de mult în lumea umbrelor, iar în familia lui Taras Chisăliță nu mai sunt urmași direcți. Nu port pică nimănui. [...] Tuturor celor pomeniți în rândurile de față și trecuți în lumea umbrelor, fie-le țărâna ușoară și ohihna veșnică!”

și că toate acestea se reflectă în folclorul lui. Mă călăuzea mereu dorința ca să nu se piardă comorile scumpe ale artei populare”¹⁶.

În 1973, Miroslava-Olga Șandru se pensionează, stabilindu-se la Rădăuți. Acum publică două culegeri de folclor: *Oi kovala zozulecika. Vai, mi-a cântat drăguțul de cuc!* (1974)¹⁷ și *Spivanociki moi liubi. Cântecelme mele dragi* (1977), amândouă apărute la București, sub egida Editurii Kriterion.

De-a lungul a peste trei decenii, învățătoarea Miroslava-Olga Șandru culege peste 1 500 de modele de broderii vechi de la huțulii (huțanii) din Bucovina, fiind preocupată constant de păstrarea artei lor populare autentice. Treptat, își alcătuieste o colecție de artă populară decorativă, fiind interesată de sculptură și gravură în lemn, ouă încondeiate, ceramică, broderii, țesături, îmbrăcăminte, podoabe pentru femei. Colecția sa atrage atenția jurnaliștilor, studenților și cercetătorilor, colecționarilor, devenind cunoscută pentru valoarea ei științifică și artistică. În articole, precum *Oul încondeiat la huțulii din județul Suceava*, Miroslava-Olga Șandru se referă la tehnica încondeierii ouălor, analizează motivele ornamentale, dovedind interes pentru păstrarea coloritului original, simbolistica limbajului artei huțule și cercetarea comparativă în etnografie și folclor. Pentru valorificarea și popularizarea colecției sale, ea alcătuieste un album cu modele de cusături populare, pe care îl depune, la 11 ianuarie 1982, la Editura Kriterion din București, album rămas, din păcate, nepublicat timp de 23 de ani¹⁸.

16 Miroslava Șandro, *Cusături huțule*, Cluj-Napoca – Cernăuți, Editura Kriterion–Casa Editorial Bukrek, 2005, p. 13. Emoționante sunt, totodată, gândurile de recunoștință pentru mama sa, învățătoarea Olga Copaciuc, care i-a insuflat dragostea pentru „minunatele broderii huțule viu colorate”, „o comoară de neprețuit”, inestimabile „opere de artă populară”: „Trăind între huțuli mai bine de patru decenii, pentru că încă de mic copil am venit în munți, împreună cu părinții care au lucrat acolo ca învățători, am avut suficient timp să observ tot ce mă fermeca. Pe lângă cântecele care m-au vrăjit de îndată ce le-am auzit și înțeles, am început să mă interesez de minunatele broderii huțule viu colorate. Dragostea pentru ele, încă din frageda copilărie, mi-a insuflat-o mama, Olga Copaciuc. Ea întotdeauna, în timpul ei liber, nu lăsa acul-minune din mână, făcea țigheluri mărunte, imprimând pe pânză modele de bază. Și astăzi păstrez ștergare, covorașe, draperii brodate de scumpa mea mamă. Ele reprezintă pentru mine o comoară de neprețuit [...]. Broderiile huțule sunt opere de artă populară originale, care se disting prin armonie deosebită, îmbinare perfectă a materialelor, a tehnicii de realizare, a ornamentelor, a compozițiilor și a gamei de culori” (*ibidem*, p. 31, 43).

¹⁷ În limba ucraineană, *zozúlia* înseamnă „cuc”, iar formele *zozúlenika*, *zozúlecika* și *zozúlika* sunt diminutive, folosite pentru „cucușor”, „cuculeț”. În articolele pe care le cităm mai jos, pentru volumul *Oi kovala zozulecika* este menționată traducerea *Vai mi-a cântat cucul* sau *Vai cum mai cânta cucul*. Noi îl traducem însă altfel: *Vai, mi-a cântat drăguțul de cuc!*

¹⁸ Vezi, între altele, Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. II, Iași–Suceava, Editura Princeps–Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 2004, p. 448. Bogate în informații sunt și articolele de pe Wikipedia, https://ro.wikipedia.org/wiki/Miroslava_Șandru (accesat: 15 martie 2017) și https://ro.wikipedia.org/wiki/Hariton_Borodai (accesat: 15 martie 2017). Pentru cinstirea memoriei acestui renumit dascăl al școlii din Bucovina, vezi și articolul Artemiziei Gheorghii din Brodina, *Centenar Miroslava Șandro*, publicat în „Crai nou”,

Miroslava-Olga Șandru, „eminentă învățătoare, harnică și prestigioasă culegătoare de folclor, autoare a unor culegeri de poezie populară ucraineană de referință”, refugiată din Bucovina septentrională în 1944, se stinge din viață, la 25 martie 1983, de Buna Vestire, în Rădăuți¹⁹, în plină activitate creatoare, fiind înmormântată în Cimitirul Vechi de aici, alături de soțul său, Daniil Șandru. Fiul său, Ostap Borodai-Șandru, face demersuri neconținute pentru publicarea lucrării mamei sale, spre „a-i păstra astfel memoria și a-i îndeplini testamentul de restituire a modelelor semenilor săi”.

Dedicat memoriei părinților, Olga și Ioan Copaciuc, care „au reușit să-i sădească din fragedă copilărie dragostea pentru arta populară”, „cartea sa de suflet”, albumul *Cusături huțule*, Cluj-Napoca – Cernăuți, Editura Kriterion – Casa Editorială Bukrek, 2005, 104 p., cuprinde un studiu introductiv, semnat de prof. dr. Raisa Zaharciuk-Ciuhai, *Vrăjită de lumea frumosului*, p. 7–29 și materialul Miroslavei Șandru *Broderiile huțule din ținutul bucovinean în România*, p. 31–51, datat 11 ianuarie 1982. Textul celor două valoroase materiale se publică în limbile ucraineană, română și engleză. Ilustrația reproduce mărgelile (gherdane), broderii cu modele diverse, ouă încondeiate, ceramică de Kutu, obiecte din lemn decorate, costume populare, fotografii. Un *Glosar*, realizat numai în limba engleză, explică termeni de specialitate din lucrare, p. 52. Acestea sunt urmate de 50 de planșe cu 224 de modele de broderie, p. 53–103.

De format 30 x 24 cm, tipic albumelor de artă, lucrarea Miroslavei Șandru, *Cusături huțule*, se tipărește în condiții grafice dintre cele mai bune. Mai menționăm că directorii proiectului de editare și tipărire sunt Gyula Szabo și Daryna Maksimeț, iar apariția cărții a fost sprijinită de Ministerul Culturii și Cultelor din România și Administrația Regională Cernăuți²⁰. Apariția lucrării, cel dintâi album de cusături huțule din România, este „salutată de întreaga presă ucraineană”: „Ukrainskiy Visnik”, „Naș holos”, „Verhovyna”.

La 21 martie 2009, în localul Școlii din Nisipitu, renovat și modernizat, se deschide Muzeul Memorial „Miroslava și Daniil Șandru”.

Suceava, s. n., 1 septembrie 2016 (www.crainou.ro/2016/09/01/centenarul-miroslava-sandru/, accesat: 16 martie 2017).

¹⁹ Vezi *Actul de deces nr. 63*, din *Registrul de stare civilă pentru acte de deces al Consiliului Popular al orașului Rădăuți pe anul 1982–1983*, vol. II. Alte mențiuni: numele de familie – Șandru (nu Șandro), cetățenia română, naționalitatea română. Ultimul domiciliu consemnat: Rădăuți, Strada Lenin, Nr. 3 C. Cauza decesului: arterioscleroză generalizată. Totodată, mai reținem un detaliu, ilustrativ, în opinia noastră, pentru tema documentarului. Locul nașterii învățătoarei Miroslava-Olga Șandru este trecut aici astfel: „Stârcea – URSS”.

²⁰ Dintre recenzii asupra lucrării, vezi și Vasile I. Schipor, Miroslava Șandru, *Cusături huțule*, Cluj-Napoca – Cernăuți, Editura Kriterion – Casa Editorială Bukrek, 2005, 104 p., în „Analele Bucovinei”, anul XIII, nr. 1 (26), [ianuarie-iunie], 2006, p. 376–377 (în sursele citate mai sus, se află trecute numai referințe semnate de autori ucraineni, din România (Rădăuți, București) și din Ucraina (Cernăuți, Lvov).

Albumul *Cusături huțule*, „cartea de aur a înțelepciunii huțulilor”, având „o valoare etnografică deosebită și o ținută grafică de excepție”, se tipărește într-o ediție nouă, revăzută: Suceava–Cernăuți, Editura Lidana–Casa Editorială Bukrek, 2010, 160 p. Față de ediția din 2005, această nouă ediție, îmbunătățită, cuprinde pe lângă cele două studii: Raisa Zaharciuc-Ciuhai, *Vrăjită de lumea frumosului*, p. 7–34; Miroslava Șandro, *Broderiile huțule din Ținutul bucovinean în România*, p. 35–55, o notă biografică, *Schiță de portret: Miroslava-Olga Șandro*, p. 57–75, semnată de Ostap Borodai-Șandro și ilustrată cu 13 fotografii și două facsimile, un *Glosar*, realizat de asemenea numai în limba engleză, p. 76, cuprinzând explicarea unor termeni de specialitate, precum și 80 de planșe cu 654 de modele de broderie cu motive florale și geometrice, p. 77–127, 129–159. Ediția din 2010 apare cu sprijinul Ministerului Culturii și Cultelor din România, al Uniunii Ucrainenilor din România și al Administrației Regionale Cernăuți.

În colofonul de la pagina 160, sunt menționate, în limbile ucraineană, română și engleză, toate contribuțiile la realizarea acestei elegante „ediții literar-artistice”. Directorii proiectului: Gyula Szabo, Dan Agheorghicesei, Daryna Maksimeț. Consultant: Iaroslava-Oresia Kolotylo, Liliana Agheorghicesei. Redactor: Mykola Corsiuc. Prezentarea artistică: Serhi Maksimeț, Raisa Riazanova. Foto: Ostap Borodai-Șandro. Mai facem precizarea că și albumul reeditat în 2010 este foarte greu de găsit și în marile biblioteci publice din Bucovina. La Biblioteca Municipală „Tudor Flondor” din Rădăuți, de exemplu, lucrarea învățătoarei refugiate Miroslava-Olga Șandro nu se găsește nici astăzi. Am găsit, în cele din urmă, un exemplar din această ediție la Secția „Limbi străine” de la Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera” din Suceava.

Afirmată, mai ales, prin publicarea „celui mai complet și desăvârșit text al cântecului despre Luchian Kobylia”, în 1971 (Olexa Romanet, în „Bukovynskyi jurnal”, Cernăuți, nr. 1, 1992), prin publicarea volumelor din 1974 și 1977, „primele culegeri de folclor ucrainean din România, care s-au bucurat de un succes deosebit în țară și peste hotare” (Ostap Borodai-Șandro, *Schiță de portret: Miroslava-Olga Șandro*, 2010, p. 69) și a albumului *Cusături huțule* (2005, 2010), la centenarul nașterii sale, învățătoarea refugiată din Bucovina Miroslava-Olga Șandro se bucură de recunoașterea contemporanilor, depășind granițele provinciei (vezi Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. II, Iași – Suceava, 2004; Mycola Bohaiuc, *Literatura și arta Bucovinei în lume*, Cernăuți, 2005).

Mandiuc, Ilie. Născut la 1 noiembrie 1892 în localitatea Măzănăiești, din districtul Humorului. Este licențiat al Facultății de Teologie a Universității din Cernăuți, absolvent al Seminarului Pedagogic. Profesor de limba și literatura română în învățământul secundar din Bucovina interbelică. În perioada 1919–1925 predă limba și literatura română și limba

latină la Gimnaziul de Băieți „Lațcu-Vodă” din Siret²¹. Transferat la Cernăuți, funcționează la Liceul Real Nr. 2, la Liceul Particular „Emanoil Grigorovitză” și la Școala Normală de Băieți (1925–1944).

În perioada interbelică, este membru în comitetul de conducere al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, membru activ al Societății Scriitorilor Bucovineni și al Cercului „Bucovina literară” (Cernăuți, 1943–1944), inspector și referent pentru burse al Internatului de Băieți Români din Cernăuți.

Refugiat, la invazia sovietică din vara anului 1940.

În anii războiului, revenit la Cernăuți, Ilie Mandiuc se afirmă și ca publicist, având un „rol important” în conducerea periodicului „Bucovina”, „ziar de afirmare românească”, cu „o largă deschidere spre literatură” (Cernăuți, 14 iulie 1941 – martie 1944): „Era preocupat – afirmă D. Vatamaniuc – să descopere printre noi elevi cu aplicații la scris și să-i promoveze în paginile cotidianului cernăuțean. Lui îi datorez debutul meu în literatură²²; „Orientarea spre creația literară, încă din anii școlarității mele cernăuțene [...] o datorez întru totul lui Ilie Mandiuc, profesorul meu de română. Acest profesor era mai altfel decât toți dascălii pe care i-am avut la Cernăuți. Profesor excelent la lecțiile de română, avea și un rol important în conducerea ziarului «Bucovina», care apărea la Cernăuți din 14 iulie 1941. Înființat la numai câteva săptămâni de la revenirea la România a nordului Bucovinei, ocupat de Uniunea Sovietică în 1940, acest ziar era mai mult decât o publicație politică. El avea o largă deschidere spre literatură. Scotea și un supliment, «Bucovina literară», cu începere din octombrie 1942. Cu timpul, acest supliment s-a transformat în revistă separată – o revistă care apare și astăzi, numai că nu în fosta capitală istorică a Bucovinei, Cernăuți, ci în actuala reședință de județ, Suceava. În anii de război, cele două publicații cernăuțene se susțineau prin colaborarea scriitorilor bucovineni intrați în literatură după Marea Unire din 1918 sau cu foarte puțin timp înainte. Profesorul meu era încredințat că evenimentele din 1940, care zguduiră România din temelii, reclamau formarea unei noi generații de scriitori care să fie mesageri ai dramei țării. În această idee, a înființat cu elevii din clasele superioare un cerc literar, chiar dacă nimeni nu-i ceruse în mod explicit acest lucru. O asemenea activitate nu figura nici în programa de învățământ²³; „Acum când

²¹ Franz Pieszczocho, *Din istoria Liceului „Lațcu-Vodă” Siret*, Siret, f. ed., 2005, p. 27–28, 30.

²² Dimitrie Vatamaniuc, Constantin Hrehor, *Convorbiri sub scara cu îngeri*, Cuvânt-înainte de acad. Eugen Simion, Iași, Editura Timpul, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (33), p. 115.

²³ „După căderea comunismului, înaintea literaturii trecu, pentru mine, Bucovina, cu drama ei”, interviu acordat lui Ștefan Hostiuc, în „Mesager bucovinean”, [serie nouă]/revistă de cultură pentru bucovinenii de pretutindeni, tom aniversar: *Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina – 150 [de] ani: Cernăuți–București–Londra–Rădăuți*, anul VII–XI, nr. 1–20 (25–44), 2009–2013, p. 88–94. D. Vatamaniuc este printre pușinii bucovineni care îl evocă pe profesorul Ilie Mandiuc, după 1989, mai ales în interviurile sale, oferind celor interesați de istorie date și informații

mă întorc la caietele din epoca colaborării la «Bucovina» și «Bucovina literară», observ, cu spiritul critic de acum, că mare parte a poeziilor, unele foarte lungi, sunt manifeste politice în versuri, în paralel cu editorialele profesorului meu din ziarul «Bucovina», pentru care a avut de suferit în regimul communist²⁴. Alte colaborări: „Bucovina literară”, supliment al ziarului „Bucovina” (5 octombrie 1942–19 martie 1944), „Glasul Bucovinei”.

Dintre articolele publicate în paginile periodicului „Bucovina literară”, supliment al ziarului „Bucovina”, reținem, în primul rând unele editoriale semnate de către profesorul Ilie Mandiuc: *Eminescu și legea muncii* (anul II, nr. 251, 11 mai 1942, p. 5); *În amintirea lui Vasile Pârvan* (anul II, nr. 302, 6 iulie 1942, p. 5); *Aniversarea Lucașărilor* (anul II, nr. 342, 16 august 1942); *Misionarismul național al mânăstirilor noastre* (anul II, nr. 32, 23 noiembrie 1942, p. 5); *Literatura de război după 1918* (anul III, nr. 35, 11 ianuarie 1943, p. 5); *Eminescu și rușii* (anul III, nr. 37, 15 februarie 1943, p. 5); *Rostul scriitorilor în viața neamului* (anul III, nr. 42, 21 martie 1943, p. 1); *Actualitatea lui Eminescu în muncă și poezie* (anul III, nr. 44, 4 aprilie 1943, p. 1); *O pagină de luptă din istoria presei bucovinene. Dr. Valeriu Braniște și ziarul „Patria”* (anul III, nr. 45, 11 aprilie 1943, p. 1); *Nicolae Iorga și Bucovina* (anul III, nr. 56, 27 iunie 1943, p. 1 și 3); *Douăzeci de ani de la moartea istoricului Dimitrie Onciul* (anul III, nr. 66, 5 septembrie 1943, p. 1 și 2); *Încredere în creația autohtonă* (anul III, nr. 70, 3 octombrie 1943, p. 1); *Istoricul și luptătorul George I. Brătianu* (anul III, nr. 77, 21 noiembrie 1943, p. 1); *Crăciunul – dovada romanității noastre* (anul III, nr. 82, 26 decembrie 1943, p. 1 și 2); *Eminescu și Ardealul* (anul IV, nr. 90, 20 februarie 1944, p. 1)²⁵. Tot aici, publică proză scurtă: *Duba neagră* (anul III, nr. 58, 11 iulie 1943, p. 6); *La crucea din deal* (anul III, nr. 59, 18 iulie 1943, p. 3); *Dragoste adevărată* (anul III, nr. 60, 25 iulie 1943, p. 3); *Cei doi orfani* (anul III, nr. 67, 12 septembrie 1943, p. 3 și 7); *Vin apele, vin...* (anul III, nr. 68, 19 septembrie 1943, p. 3); *Sergentul Manea* (anul III, nr. 69, 26 septembrie 1943, p. 3). Dintre articole: *Nădejdi și idealurile noastre* (anul II, nr. 316, 20 iulie 1942, p. 8); *Frământările neamului, izvor de artă românească* (anul

folositoare și pentru înțelegerea epocii și a unor generații inconfundabile de intelectuali români (generația Unirii din 1918, „generația războiului”), toate marcate dramatic de evenimentele anilor '40 din veacul trecut.

²⁴ *Ibidem*, p. 124. În conducerea ziarului se află Ion Munteanu – director, Traian Cantemir, George Drumur, Dragoș Luța și Ilie Mandiuc – redactori.

²⁵ „Bucovina literară”, *Cernăuți, 1942–1944. Bibliografie*, Triptic documentar și crestomație de Ion Filipciuc, Bibliografie de Alis Niculică, Câmpulung Moldovenesc, [Fundația Culturală] Biblioteca „Miorița”, 2012, p. 170–171.

III, nr. 64, 22 august 1943, p. 7); *Viziunea epică la romancierul Liviu Rebreanu* (anul III, nr. 75, 7 noiembrie 1943, p. 1 și 2); *Mihail Sadoveanu, un mare cântăreț al trecutului* (anul III, nr. 79, 5 decembrie 1943, p. 2); *Eminescu și Bucovina* (anul II, nr. 282, 15 iunie 1942, p. 5 și 7); *Eminescu și Basarabia* (anul III, nr. 43, 28 martie 1943, p. 3); *Școala primară în gândirea lui Eminescu* (anul III, nr. 46, 18 aprilie 1943, p. 3); *Actualitatea lui Eminescu în școală și educație* (anul III, nr. 47, 25 aprilie 1943, p. 3); *Un geniu al muzicii românești. 60 de ani de la moartea lui Ciprian Porumbescu* (anul III, nr. 53, 6 iunie 1943, p. 3); *Gheorghe Tofan* (anul II, nr. 356, 31 august 1942, p. 5 și 7); *La mormântul lui Ion Grămadă* (anul II, nr. 336, 10 august 1942, p. 5 și 6); *50 de ani de la moartea ziaristului Pompiliu Pipoșiu*, comunicarea susținută la Institutul „Cernăuți” (anul III, nr. 38, 21 februarie 1943, p. 3); *Omagiu de închinare lui Octavian Goga* (anul III, nr. 50, 16 mai 1943, p. 2)²⁶. Alte scrieri: *Românitătea Bucovinei*, Storojineț, 1942; *O pagină de glorie și zbucium din scrisul bucovinean: Mihai Teliman*, conferință susținută, în 1942, în cadrul Universității Libere a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina și tipărită la Cernăuți, în 1943²⁷.

Rămâne în manuscris și se publică postum²⁸ *Lupta mitropolitului Silvestru Morariu pentru apărarea Bisericii Ortodoxe din Bucovina*, cuvântare rostită, în 1935, cu ocazia comemorării a 40 de ani de la moartea „acestui mare și înțelept păstor al bisericii noastre”, „un document revelator, necesar întregirii portretului ilustrului prelat”, actual prin mesajul său exprimat în final: „Scoală-te, Duh mare și geniu strălucit al Marelui Silvestru, inspiră sentimente de iubire de neam și de lege fiilor tăi credincioși, întărește-i în unire și solidaritate, depărtează de la ei spiritul de ceartă, de ură, de gelozie, ca toți, uniți în cuget și simțiri, să apere odoarele scumpe ce le-ai lăsat pe teren bisericesc, politic și cultural și a căror înflorire și dezvoltare înseamnă dezvoltarea, progresul și mărirea neamului românesc”²⁹.

Refugiat în primăvara anului 1944.

Profesorul bucovinean Ilie Mandiuc este arestat la 10 decembrie 1951, judecat și condamnat pe motive politice. Moare, la 27 noiembrie 1954, în Penitenciarul Aiud³⁰.

²⁶ *Ibidem*, p. 204–2005, 214, 239, 242, 252, 256, 257.

²⁷ Vezi și Mircea Irimescu, *Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1862–2012). La 150 de ani*, volumul II, *Voluntariat bucovinean*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2013, p. 351.

²⁸ Constantin Hrehor, *Silvestru Morariu Andrievici. Efigia unui ales. Recuperarea unui document*, în „Glasul Bucovinei”, s. n., revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți – București, anul XIV, nr. 3 (55), iulie-septembrie 2007, p. 101–120.

²⁹ *Ibidem*, p. 120.

³⁰ Cicerone Ionițoiu, *Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați, uciși. Dicționar*, vol. VI (M), lucrare revizuită de dr. Mihaela Andreiovici, București, Editura Mașina de scris, 2004, p. 46. Informațiile privind destinul dramatic al profesorului refugiat Ilie Mandiuc sunt încă puține, din păcate. O cercetare specială ar trebui întreprinsă și în acest sens. Studiarea atentă a

Platcu, Eusebiu. Născut la 11 iulie 1935 în Cernăuți, în familia preotului Dimitrie Platco (născut în 1908, preot din 1936), administrator parohial la Șipotetele Siretului, plasa Răstoacelor, prefectura Storojineț³¹ și a Domnicăi, născută Gherman, casnică. În vara anului 1940, familia sa se refugiază mai întâi la Siret, după care se stabilește la Cojasca, județul Dâmbovița, unde preotul Dimitrie Platco primește o parohie, în conformitate cu dispoziția de evacuare. Tatăl sau moare de tânăr, în 1943, la vârsta de 35 de ani. În perioada 1942–1946, Eusebiu Platcu urmează cursurile școlii primare la Cojasca. În 1946, mama sa, împreună cu cei doi copii, Eusebiu și Aurora, se stabilește la Siret. Eusebiu urmează cursurile gimnaziale și ale

întregii colecții a ziarului „Bucovina”, precum și a suplimentului acestuia „Bucovina literară”, în pofida risipirii acestor periodice în fonduri aflate în biblioteci și arhive de la Cernăuți și din întreaga țară, ne-ar oferi, între altele, suntem siguri, un bogat material pentru această analiză. Iată un argument: „În 1942, bucovineanul Ilie Mandiuc, membru al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, scria: «Cine cutreieră satele Ostrița, Mahala, Cuciurul-Mare, Igești, Crasna, Tereblecea, Volcineț, Horbova..., se cutremură adânc. Casele părăginite, gospodăriile neîngrijite prin care cresc numai bălării sălbatice. Fruntași ai satului, cei mai buni gospodari, oameni cu credință în Dumnezeu, oameni de adevărată cinste, de omenie, au fost deportați cu întreaga familie fără nicio vină, pe simplul motiv că sunt români, cu dare de mână și gospodari bine înstăriți»” (Ion Popescu, *Consecințele Pactului Ribbentrop-Molotov asupra schimbării componenței naționale a Regiunii Cernăuți în primul an de putere sovietică: 1940–1941*, în lucrarea Ion Popescu, Constantin Ungureanu, *Românii din Ucraina între trecut și viitor. Românii din Regiunea Cernăuți (studiu etnodemografic și sociolingvistic)*, I, ediția a II-a revăzută și adăugită, Oradea, Editura Primus, 2009, p. 185).

³¹ Vezi „Anuarul Mitropoliei Bucovinei pe anul 1937”, Cernăuți, Editura Consiliului Eparhial Ortodox al Bucovinei–Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, 1937, p. 69. Am respectat aici forma numelui de familie a acestui preot bucovinean, așa cum aceasta se află trecută în sursa citată: Platco. Situația este întâlnită în antroponomastica de la noi din perioada interbelică a veacului trecut și din perioada regimului comunist (1948–1989). Galatiuc devine Gălătescu, Greciuc > Grecu, Nichitovici > Nichiteanu, Hrehorciuc > Hrehor, Paulenco > Paulencu, Sauciuc > Săveanu, Șandro > Șandru, Țicalo > Țical etc. Mai rar, însă, întâlnim și fenomenul invers: numele de familie Țcuș, de exemplu, este abandonat în favoarea formei rutenești/ucrainene Țco. Exemplele reținute de noi sunt excerptate din onomastica bucovineană contemporană. Fenomenul este cunoscut și în Basarabia/Republica Moldova. Un exemplu este, credem noi, grăitor: Dicusară > Dicusarenco. În fruntea regiunii Cernăuți, s-a aflat o vreme, înainte de 1989, „nacialnicul” politruc Decusearov, evident, cu numele de familie schimbat din Decuseară. O cercetare științifică a modificărilor pe care le suferă numele de familie în secolul al XX-lea, în contextul onomasticii bucovinene și în relație cu evoluția societății, ar putea aduce în viitor, în opinia noastră, lucruri interesante pentru cunoașterea istoriografică. Tot aici, ar trebui cercetate, exclusiv cu mijloacele cercetării științifice, problemele mai vechi privitoare la rutenizarea numelor de familie din întreaga Bucovină istorică (Ciupercă > Ciupercovici, Isopescu > Isopenco/Isopencu, Lupul > Lupuleac, Onciul > Onciulenco, Poștaru > Poștariuc/Poștarencu, Sandul > Sanduleac, Teutu > Teutuleac). Din bibliografia problemei, din păcate numai pentru teritoriul aflat în cadrul granițelor de stat actuale ale României, între altele, vezi și Ana-Maria Prisacariu, *Configurația antroponimiei românești din Bucovina habsburgică (actualele teritorii românești)*, în AUI, secțiunea III e, Lingvistică, tomul LVIII, 2012, *In memoriam Vasile Arvinte*, p. 209–221, apud www.diacronia.ro/indexing/details/A1657/pdf (accesat: 1 mai 2017).

Școlii Normale de Băieți de la Cernăuți, aflate în refugiu aici și devenite, după reforma învățământului din 1948, Școala Pedagogică Mixtă Siret. Este absolvent al Secției române de aici, în promoția din 1953, avându-l ca diriginte pe profesorul Iacob Kamil³².

După absolvirea liceului, urmează cursurile Facultății de Filologie de la Universitatea București (1953–1957). Începând din 1957, Eusebiu Platcu funcționează ca profesor de limba și literatura română la Liceul Teoretic din Pucioasa, unde este și director adjunct, apoi la Școala Generală Nr. 4 „Elena Donici”, din același oraș, în cadrul căreia îndeplinește funcția de director. O vreme este inspector școlar, apoi predă la Grupul Școlar „Voievodul Mircea” din Târgoviște. Aici, organizează în vara anului 1989 ample manifestări în cadrul Centenarului Eminescu, la care participă Eugen Simion, Marin Sorescu, Ștefan Cazimir, Mihai Zamfir, Vicu Mândra, D. Vatamaniuc, Adela Popescu, George Muntean. După pensionare (1998), se stabilește în Vulcana-Băi³³.

La 70 de ani, în 2005, „scrutând cu o rară ambiție și determinare tezaurul de experiență de viață, brusc, Eusebiu Platcu se hotărăște să-și edifice opere”, „exemplu unic în literatura noastră modernă” (Ioan Viștea, 2010). În cinci ani, scrie și publică șase volume: *În dos*; *Demierotica*; *Second erotic*; *Vârsta erotică* (romane); *Aristarc și alte măști literare*; *Aristarc. Alte măști literare* (critică și istorie literară/fișiere critice); *Ofrandă lui Priap* (poeme în versuri). Având „o singură profesiune de credință: valorile autentice ale spiritului”, „Eusebiu Platcu este un scriitor/reproducător desăvârșit al sublimului, al frumuseții concepute și percepute ca perfecțiune, al frumuseții acceptate ca mod de viață, ca mod prin care își caută desăvârșirea artistică” (Gabriel Enache, 2016). În această perioadă, conduce Fundația Culturală „Dor de Bucovina”.

În decembrie 2012, împreună cu un grup de scriitori dâmbovițeni (Theodor Adam, Chiru-Cătălin Cristea, Mircea Măgureanu-Vulcana și Mihai Voiculescu”) din Asociația „Târgoviștea literară”, începe să publice revista „Târgoviștea literară”. Editorialul celui dintâi număr, *Se naște o revistă*, semnat Eus Platcu, precizează între altele: „«Târgoviștea literară» năzuiește să redeștepte mândria celor ce simt românește. «Târgoviștea literară» se întrupează din dorința de a împărtăși celor care prețuiesc apa vie a tradiției decantările îndrăznețe ale noilor generații. «Târgoviștea literară» dialoghează cu cei care în ceasurile de lectură descoperă nețârmurirea visării” (anul I, nr. 1, decembrie 2012). Periodicul apare sub

³² Conf. Franz Pieszczoach, *Din istoricul Liceului „Lațcu-Vodă” Siret*, Siret, f. ed., 2005, p. 46. Aici, în tabelul promoției, la nr. 22, din cei 30 de elevi absolvenți, numele său de familie este trecut însă Platec. Platec Eusebiu. Între profesorii acestei școli se află și Constantin Popescu, cu încadrarea: limba română și metodică, p. 44.

³³ Ion Popescu-Sireteanu, *Scriitorul Eusebiu Platcu și Ne-a părăsit scriitorul Eusebiu Platcu (1935–2016)*, în volumul *Lecturi și opinii*, Iași, Editura Printis, 2017, p. 212–216, 217–218.

auspiciile Consiliului Municipal Târgoviște, cum se precizează număr de număr pe contrapagina de gardă, și „promovează patrimoniul istoric, cultural, literar-artistic al municipiului Târgoviște”. În peisajul „localismului creator” de la noi, reînviat după evenimentele din 1989, periodicul este „o altfel de publicație decât cele comune”, distingându-se prin „superioara intelectualitate a textelor” (Ion Bălu, 2016) și publicând poeme, proză, cronici literare, cronici muzicale și cronici plastice, evocări memorialistice, studii științifice (teorie și istorie literară, lingvistică, sociologie, psihologie), interviuri, fragmente de jurnal, evocări, portrete, corespondență. Totodată, revista se distinge și prin felul în care „și-a câștigat incredibil de repede un profil propriu și o prezență pregnantă în peisajul publicistic cultural românesc” (Petre-Gheorghe Bârlea, 2016)³⁴.

Născut în Bucovina „cea dăruită de zei cu toate darurile”, profesorul Eusebiu Platcu „trăiește constant cu imaginea locurilor natale în suflet”, publicând într-o rubrică distinctă a periodicului „Târgoviștea literară”, *orfan de Bucovina*, poeme în versuri: „*fată/ cu ochi albaștri/ sprintenă căprioară domnișoară/ șolduri drepte catrință și suman/ umeri feciorelnici în ie gleznă de cocor/ mirosul de nuc și de livadă/ mi s-a prins sufletul în zulufii tăi/ Bucovina/ are/ femei cu tulpina subțire/ voinici cu care te înfățișezi la judecata dreptății/ de tine Bucovină mi-e dor/ durere ce nu poate fi vindecată/ cu leacuri, cu descântece/ în numele tău/ dulce ca sânul mamei/ spune-voi/ cele ce au fost dintru început/ să le cunoască fiii/ să le vestească fiilor lor/ ca să nu fie/ neștiutori/ și umiliți/ și nu se stingă în deșertăciunea uitării/ zilele/ și anii/ de prigonire/ din straja dimineții/ buzele mele/ până în adânc de noapte/ laudă îți vor aduce/ din frunză/ din fluier/ din buciom/ cât va fi soarele soare/ Regină a Fagilor/ între surorile regine/ crescută în cremene și nevinovăție/ Sfântă Bucovină/ ai în pază/ sufletul meu/ râvnit de moarte/ plâng neștiute morminte/ intrate în țărână sub semănături/ sub oțelul înghețului/ în siberii pustii”³⁵.*

Conștientizând dramatic că „s-a născut într-o țară care nu mai există”, bucovineanul refugiat Eusebiu Platcu scrie *Poeme răstignite*, „poeme-document” ale unei sensibilități ultragiutate de vicisitudinile istoriei românilor de la mijlocul veacului trecut: „*s-a furat/ o hartă cu/ munți/ șipote izvoare pâraie râuri/ Păduri/ de brad molid fag stejar carpen paltin/ tei ulm mesteacăn arțar arin pin/ poiene fânețe pășuni braniști huceaguri crânguri/ sate/ biserici școli dughene crâșme beciuri*

³⁴ Pentru o privire mai organizată asupra activității sale didactice și cultural-literare, vezi și articolul *Eusebiu Platcu, mare pedagog dâmbovițean, profesor pentru elevi, cărți și reviste*, preluat din „Limba și literatura română”, nr. 29, din 2016, și postat pe internet la data de 6 iunie 2016, apud www.didactic.ro › Revista cadrelor didactice; accesat: 27 aprilie 2017. La data accesării, articolul avea 152 de vizualizări.

³⁵ „Târgoviștea literară”, anul V, nr. 1, ianuarie-martie 2016, p. 59. Vezi și Ion Bălu, *Amintire „domnului Eus”*, în „Târgoviștea literară”, revistă trimestrială, Vulcana-Băi, anul V, nr. 2, aprilie-iunie 2016, p. 16.

hrube pivnițe/ livezi prisăci podgorii pometuri/ heleșteie iazuri iezere/ izlazuri/ mori velnițe sladnițe [pive] de postav oloinițe/ mănăstiri/ schituri sihăstirii/ domenii/ vămi/ mine/ zăcăminte/ case/ acareturi animale/ fabrici de cherestea de alcool de săpun/ gatere/ depozite/ ateliere/ gări căi ferate/ orașe/ imobile cazărmi lăcașuri de cult/ catedrală/ universitate/ bănci muzee cinematografe/ ctitorii odoare/ suflete românești/ cântec descântec/ povești legende/ sărbători comori/ părinți moși strămoși/ neam de oameni harnici/ iubăreți frumoși/ nearțăgoși/ iubitori de Dumnezeu și de Țară/ sămânță rară/ în veci n-o să piară”.

Poezia *un pui de om eram* este o litanie, amintind de psalmii captivității babilonene. Expresie artistică a destinului unei generații strivite de „teroarea istoriei”, aceasta ar putea fi reținută de orice exigentă antologie a refugiului, a deportării și a risipirii Bucovinei/bucoveninilor în lumea largă: „în șipotul izvoarelor/ la apa Siretului/ adusu-mi-am aminte ziua neagră a urgiei/ netrebnici călcători de hotar lege bună învoire/ unitu-s-au cu fățarnicii cu gura plină de viclesug/ și zămislit-au silnicia/ batjocoritu-ne-au mame și surori/ ferecat-au în obezi tați și frați/ pângărit-au sfinte lăcașuri/ jefuit-au fără frică de Dumnezeu/ marginile strămoșești ale pământului/ cenușă de scoartă am mâncat/ și fierea băutură mi-a fost/ în țara mea pasăre străină fără cuib sunt/ micșoratu-s-au toate zilele/ subțiatu-s-au ca pânza de păianjen puterile/ și în umbra morții viețuiesc/ cu nădejde pentru dimineața deșteptării/ ca praful ce-l spulberă vântul/ s-or duce prigonitorii pe pustii Siberii/ va cădea pe ei foc și pucioasă/ la judecata morților de la Fântâna Albă/ pământul părinților fiii îl vor săruta/ fi-va belșug de pâine de pomi roditori și pace îngerească/ până în vârful munților/ buzele mele/ din straja dimineții până în adânc de noapte/ jertfă de laudă aduce-vor/ cânta-voi din alăută cu zece strune/ din timpane chimvale și strune bine sunătoare/ din frunza bucium flurier/ cât va fi soarele/ regină între surorile regine a fagilor/ în numele tău mai dulce decât mierea/ spune-voi cele ce au fost dintru început/ să le cunoască fiii și să le vestească fiilor lor/ ca să nu fie neștiutori umiliți și să se stingă/ în deșertăciunea uitării zilele și anii de prigonire/ că lacrimile și sângele mărturisesc până la cer/ suferința sufletului înecat în vârtoarea împilării/ nu i-ar mai răbda pământul”.

În același registru se înscrie și poemul *Țara de Sus*: „a zimbrului sombru și regal/ a fagilor a stejarilor seculari/ a brazilor izvoare sfinte de lumină/ a șipotelor de lacrimi cristaline/ împodobită cu ctitoriile marilor/ domni/ boieri/ demnitari/ țară sfințită de sudoarea sutelor de mii/ de brațe truditore/ români/ nemți/ evrei/ polonezi/ cehi/ slovaci/ ruteni/ lipoveni/ huțuli/ armeni/ ruși/ țară sfințită cu sângele lui Grigore Ghica-Vodă/ și al miilor de victime/ ucise mișelește/ la Fântâna Albă/ și a sutelor de mii/ deportate în Siberia/ țară leagăn al minților/ Hurmuzachi Flondor Mandicevski Popovici Ursuleac/ Eminescu Pumnul Porumbescu Voronca Pușcariu/ Țară de Sus/ râvnită/ trădată/ vândută/ răstignită/ de/ Răsărit și Apus”.

Poemul *Înarmați* așează, ritualic, victimele revoltei țăranilor de la Crasna³⁶, din primăvara anului 1944, într-un mai lung șir de martiri ai națiunii noastre: „cu pari și răzlogi/ țărani din Crasna/ Mitric Ion a lui Pamfil/ Ursache Grigore, poreclit «Botuză»/ Popiuc Nicolai, poreclit «Pițilică»/ Constantin Bândiu/ Pleșca Ion a lui Vasile/ Mitric Toader a lui Ioachim (Gaiță)/ Mitric Istrate a lui Florea (Carol)/ Pleșca Vasile a lui Zaharie/ Iliuț Victoria Nichitoaiei/ Mitric Auruța/ Motrescu Istrate a lui Gheorghe/ Tănase Osalciuc/ s-au înțeles între ei/ «să nu ne lăsăm ridicăți»/ și au fost culcați/ de mitraliere/ de pistoale automate/ în gropi comune/ în pustii înghețate/ îngropați de vii/ omorâți cu lovituri de hârleț în cap/ peste care s-a stins var/ stingea-s-ar rudă și sămânță/ de vrăjmaș mânat de setea/ diavolească de sânge creștin// negru miez/ de neagră noapte/ moartea bate-n poartă/ pomenește Doamne/ pe robul tău/ Grigore Ghica-Vodă/ domn vrednic/ între vrednici domni/ din vechime/ binefăcători de neam și țară/ ctitori de lăcașuri sfinte/ n-a plecat capul/ cu pieptul gol/ și sfânta cruce în inimă/ a stat în fața detrunchierii/ Arboroasei³⁷”.

Sunt oștean fără patrie reprezintă conștiința îndurerată a unei generații sacrificate jertfelnic: „părăsit și uitat de țară/ poem dramatic/ în două versuri/ .../ soldat român/ împușcat/ fiindcă a luptat în Armata Română/ fie-i țărâna ușoară/ și/ Dumnezeu să ne ierte/ lașitățile și/ rușinea abdicării/ pe tronul pe care Brâncoveanu/ l-a sfințit cu sânge de martir”.

Pseudonime: Eus Platcu, Eus.

Profesorul, scriitorul și publicistul Eusebiu Platcu, refugiat din Bucovina, se stinge din viață la 28 martie 2016. La trecerea „apelor Ierihonului”, „ducând cu sine imaginea unui «om ales»”, „orfân de Bucovina”, revista sa de suflet, „Târgoviștea literară”, îi închină 25 de pagini din cele 104 ale tomului V, nr. 2, aprilie–iunie 2016, bogat ilustrate cu fotografii din diverse perioade, semnate, între alții, de Magda Grigore, Eugen Simion, Ion Popescu-Sireteanu, Lelia Zamani, una dintre fostele sale eleve, Mona Momescu, Gabriel Enache, Ion Bălu, Adrian-Dinu Rachieru, Adela Popescu.

În nr. 1, din 2017, „Târgoviștea literară” publică un *In memoriam*, reunind câteva texte din versurile sale. Dintre acestea, reproducem aici unul singur, aflat în armonie cu mesajul intim, profund al documentarului nostru: *zăbrance/ de sânge/ au cernit luminile cerului/ au fugit păsările/ s-au uscat râurile/ au gemut pădurile/ au secăt lacrimile/ ochii plâng/ neștiute morminte/ la/ Fântâna Albă/ graiul scris cu*

³⁶ Conf. Ștefan Motrescu, *Revolta de la Crasna*, în „Țara Fagilor». Almanahul cultural-literar al românilor nord-bucovineni”, X, Cernăuți – Târgu-Mureș, Societatea Culturală „Arboroasa”–Fundajia Culturală „Vasile Netea”, 2001, p. 115–119; Vasile Ilica, *Revolta de la Crasna, martie–aprilie 1944*, în volumul *Martiri și mărturii din nordul Bucovinei...*, Oradea, Editura Imprimeriei de Vest, 2003, p. 149–152; Laurențiu Dragomir, *Revolta de la Crasna*, în volumul *Crasna, un colț de eternitate românească din Bucovina. Monografie etnografică și istorică*, Cuvânt-înainte de prof. univ. dr. Grigore C. Bostan, m. o. al Academiei Române, București, Editura Coralia, Colecția „Bucovina”, 2004, p. 48–51.

³⁷ Eus Platcu, *Orfan de Bucovina*, în „Târgoviștea literară”, anul II, nr. 3, iulie–septembrie 2013. Vezi și tgvliterara.blogspot.com, accesat: 27 și 28 aprilie 2017.

șoapte săpate în piatră/ de voinici ca lespeda troițelor înalte/ și femei cu tulpina subțire/ șolduri drepte umeri dulci/ crescută în cremenea credinței/ cu întreg stiharul de mărgăritare/ Sfântă Bucovina/ ai în pază/ mormânt rânduit/ de părinți/ de moși/ de strămoși/ în unire/ frați surori nepoți/ în poarta neagră a sortii/ până ne vom întoarce cu toții/ fi-va belșug de roade/ și pace îngerească/ în toate marginile pământului/ hărăzit nouă/ de/ Bunul Dumnezeu”³⁸.

Creațiile sale poetice consacrate Bucovinei aparțin unei adevărate „pedagogii a memoriei”, distingându-se prin funcția lor didactică („cele ce au fost dintru început/ să le cunoască fiii/ să le vestească fiilor lor/ ca să nu fie/ neștiutori/ și umiliți/ să nu se stingă în deșertăciunea uitării”) și frumusețea limbii. Și pentru acest ales vlăstar pribeag, Bucovina este „o cumpănă orfană/ de o ciutură”, cum scrie într-un poem haiku Mihai Prepețiță, alt fiu ales, risipit jertfelnic în lumea largă, originar din Bahrinești³⁹.

Tomiuc, Dimitrie V. Născut la 18 februarie 1929 în localitatea Crasna-Ilschi, județul Storojineț. Este cel mai mic copil din familia lui Vasile Tomiuc și a Anei, născută Iliuț. Ceilalți copii ai familiei Tomiuc sunt Ion, Nicolae, Gheorghe, Victorița și Ileana. Dimitrie rămâne, de mic copil, orfan de mamă.

Familia Tomiuc se refugiază în primăvara anului 1944 în Teleorman. După război, revine în Bucovina, stabilindu-se la Rădăuți, unde găsește mai ușor o locuință într-o casă rămasă de la germanii repatriați în toamna anului 1940. Tatăl este aici funcționar poștal, dar moare de tifos, în 1946, fiind înmormântat la Vicov. Rămași orfani, copiii sunt preluați la orfelinat. Aici, Dimitrie continuă școala de șapte clase. Fratele cel mai mare, Ion, ajunge la Solca. Gheorghe se stabilește la Câmpulung Moldovenesc, iar Nicolae la Botoșani. Timp de câțiva ani, Dimitrie Tomiuc lucrează la Fabrica de Cherestea din Moldovița. În prima parte a anilor '50, toți trei frații Tomiuc urmează cursurile unei școli de partid, devenind activiști. Ulterior, Dimitrie este încadrat ca secretar la Primăria din Breaza (1957). O cunoaște aici pe Victoria (născută în 1936), fiica cea mai mică a Mariei Ungureanu, primar în Breaza, cea dintâi femeie primar din regiunea Suceava. Căsătoria lor civilă are loc în 1955. Timp de cinci ani, Dimitrie Tomiuc este director al Casei de Cultură din Câmpulung Moldovenesc. Aici, în 1958, se naște unicul lor copil, Liliana. În 1960, Dimitrie Tomiuc este transferat, tot ca secretar, la Primăria Gemenea. Începând din februarie 1961, funcționează la Primăria Vama, pe același post, ieșind la pensie de aici în octombrie 1989.

Dimitrie Tomiuc păstrează de-a lungul timpului relații strânse cu locurile natale. La început, obține prin Crucea Roșie aprobarea de a revedea mormântul mamei sale din Crasna. Ulterior, revine frecvent aici, așezând pe mormântul mamei sale o frumoasă cruce de piatră. Din perioada primilor 15 ani, petrecuți acasă,

³⁸ Eus Platcu, *In memoriam*, în „Târgoviștea literară”, anul VI, nr. 1, ianuarie-martie 2017, p. 31–34.

³⁹ „Bucovina mea/ – o cumpănă orfană de o ciutură”, vezi „Târgoviștea literară”, anul V, nr. 1, ianuarie–martie 2016, p. 40.

păstrează două icoane, câteva litografii cu Ștefan cel Mare și Mihai Eminescu, o trăistuță românească și două opincuțe.

Pasionat colecționar, Dimitrie Tomiuc își transformă casa din Vama într-un „adevărat muzeu”, organizat pe colecții, în care „te simți copleșit de valorile care întâmpină privirea”. Preocupat la început de numismatică și filatelie, cu timpul, își diversifică pasiunea, fiind atras „de tot ce era vechi și deosebit”: „Am tot felul de obiecte, mai noi sau mai vechi, dar toate rare. Nu contează dacă este vorba de aur sau argint, important este ca lucrul respectiv să fie autentic. Am multe lucruri care au aparținut cândva unor oameni importanți și acum sunt la mine”.

Prin „nenumărate sacrificii”, adună obiecte de valoare, autentice, rare: farfuria tradițională „de zeci și sute de ani” provenind „din toate țările Europei, ba chiar și de pe alte continente” („Plin de mândrie, el ne-a arătat o farfurie ebraică tradițională, de cult, o farfurie rusească înflorată, una de proveniență engleză simbolizând ora ceaiului, farfuria poloneze, ungurești, deosebite unele de celelalte prin armonia culorilor și a semnificațiilor. Pe lângă toate aceste porțelanuri scumpe și fine adunate de peste hotare, Dumitru Tomiuc păstrează cu grijă farfuria tradițională românești, începând de la ceramica de Cucuteni, Colibaba, până la cea de astăzi”).

Alături de ceramică, adună „sute de căni, linguri și linguroaie, vase de stână tradiționale, ibrice turcești, samovare rusești”, ceasuri cu pendulă, între care, „primele ceasuri românești apărute cu cadran de lemn înflorat”, toate aflate în stare de funcționare și astăzi, monede, embleme, insigne, decorații diverse („din minerit, vânătoare, Crucea Roșie, cosmonautică, film, sport, turism, decorații din Primul și din al Doilea Război Mondial pentru diferite merite, navigație”), sigilii (între acestea, cel realizat, în 1881, la București, cu ocazia Expozițiunii Române, simbolizând „răpirea Bucovinei de la Țara-Mamă”, Bucovina fiind reprezentată alegoric printr-un copil răpit de la sânul mamei sale – o țărăncă îmbrăcată în costum tradițional), cărți vechi, doi meteoriți având „perfectiunea oului de struț”, rarități stranii („un pocai realizat de un meșter popular dintr-un obuz nemțesc”, decorat cu „motive antropomorfe și zoomorfe”; „prima pălărie românească, prima tăbliță de lemn pe care scriau elevii la școală, o cheie de lemn de la primul lacăt românesc”), litografii și fotografii cu împăratul Franz Joseph, „vechi icoane românești lucrate pe lemn”, o icoană în miniatură cu Maica Domnului și Pruncul Sfânt, cioplită în piatră de către un român, în deportarea sa din Siberia, o cruce din bronz lucrată manual, „de o deosebită finețe artistică”, câteva zeci de tablouri înrămate. Pentru a-și populariza valorile, Dimitrie V. Tomiuc organizează expoziții la școala din Vama și la Suceava, dorind să fie ajutat pentru înființarea unui muzeu al comunei. În vara anului 2004, organizează la Căminul Cultural din Vama o expoziție dedicată lui Ștefan cel

Mare și Sfânt și poetului Mihai Eminescu, expoziție care se bucură de interes.

În comunitatea locală, Dimitrie V. Tomiuc este răsplătit cu Diploma „Fruntaș în gospodărirea comunei” și titlul de Cetățean de Onoare al comunei Vama, acordat „în semn de respect și prețuire a meritelor deosebite”, prin HCL 27, din 26 mai 2006⁴⁰.

Un interes special îl ocupă în preocupările sale și cărțile consacrate Bucovinei ocupate, așa cum o dovedește, între altele, efortul pentru procurarea lucrării lui Laurențiu Dragomir, *Crasna, un colț de eternitate românească din Bucovina. Monografie etnografică și istorică*, Cuvânt-înainte de prof. univ. dr. Grigore C. Bostan, m. o. al Academiei Române, București, Editura Coralia, Colecția „Bucovina”, 2004, 234 p. Dăm în cele ce urmează textul răspunsului nostru la cartea sa poștală din 3 martie 2005, spre a-l salva, între altele, de la risipire:

Rădăuți

3 martie 2005

Stimate domnule Dimitrie V. Tomiuc,

Am primit astăzi cartea poștală de la dumneavoastră și vă mulțumesc, în primul rând, pentru aprecieri și urările transmise. În vremurile acestea de înstrăinare și de bogată zavistie, de nevoi multe și parcă fără de leac, mă bucur că ceea ce scriu cercetătorii mai ajunge în casele românilor, mai aproape de sufletul lor pribeag.

Monografia satului Crasna din Bucovina ocupată am obținut-o de la autor, care o expediază prin colet poștal cu ramburs. Adresa autorului este: Dragomir Laurențiu, Strada Smaranda Brăescu, Nr. 15–19, bloc 10 G, scara 1, etajul 2, apartamentul 9, sector 1, București. Prețul cărții este de 300 000 lei. Pe lângă acesta, am mai plătit 50 000 lei taxe de expediere și vreo 2 000 lei TVA pentru trimiterea banilor. Cred că aceasta este modalitatea cea mai bună pentru a vă procura și dumneavoastră monografia. Îi voi comunica prin telefon autorului că în

⁴⁰ Alina Țibu, *Meteorii de la Vama*, în „Ziarul de Iași”, 16 noiembrie 1998, conf. m.ziaruldeiasi.ro/suceava/meteoritii-de-la-vama~nik6u (accesat: 12 martie 2017). Vezi și Ion Cernat, Elena Lazarovici, *600 de ani de istorie a satului Vama. Studii și schițe monografice*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Cuvânt-înainte de prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, Iași, Editura Pim, 2009, p. 555–556. Aici se află și o fotografie a colecționarului, realizată lângă tabloul lui Iorgu G. Toma (1871–1935), ales vlăstar al satului Vama, ridicat din rândul țăranilor locului, jurist, scriitor, publicist, deputat, care „a făcut politică fără ambiții și fără poftă”, promovând consecvent interesele Bucovinei și emanciparea neamului românesc. Informații valoroase și în lucrarea lui Laurențiu Dragomir, *Crasna, un colț de eternitate românească din Bucovina. Monografie etnografică și istorică*, Cuvânt-înainte de prof. univ. dr. Grigore C. Bostan, m. o. al Academiei Române, București, Editura Coralia, Colecția „Bucovina”, 2004, p. 195–196. Aici, referirile la primul refugiu al familiei Tomiuc, cel din 1940, despre care noi nu avem știre, sunt generale: „Au început să apară necazurile. Prima pribegie a avut loc după ultimatumurile din 26 și 27 iunie 1940, când locuitorii satelor bucovinene, cu mic, cu mare, și-au părăsit locurile de baștină, mutându-se vremelnic în România” (p. 195).

Vama trăiesc 60 de crăsneni care au aflat de apariția cărții și nutresc dorința arzătoare de a o citi.

De la domnul Laurențiu Dragomir știu că majoritatea crăsnenilor refugiați după 1944 trăiesc în comuna Cața din județul Brașov. N-am știut că și în partea de sud a Bucovinei s-au stabilit compact atâția crăsneni. Acest lucru vi-l datorez dumneavoastră.

Pe adresa dumneavoastră, vă voi trimite câteva exemplare din revista „Analele Bucovinei”, în care s-au publicat unele materiale despre crăsneni de seamă: Vasile Gherman Pop, George Macrin, Andronic Motrescu. De asemenea, un articol despre Ilie Motrescu, poetul-martir de la Crasna, ucis de sovietici în 1969. Acestea vor reprezenta o donație către comunitatea crăsnenilor din Timișoara. În 1999, s-a tipărit un volum din creația literară a lui Ilie Motrescu, *Hora vieții*. Sub îngrijirea Doamnei Eleonora Schipor, profesoară la Școala Medie din Cupca, la București s-a publicat în 2003 volumul *Ilie Motrescu – coborâtor din semeția dacă. Însemnări, opinii și amintiri despre scriitor*. Tot Eleonora Schipor a tipărit cartea *Un fizician cu suflet de poet*, Cernăuți, 2004, cuprinzând creațiile profesorului Ștefan Motrescu, fratele lui Ilie Motrescu, decedat în decembrie 2003. Pe lângă versuri, aici se publică amintiri despre *Revolta de la Crasna*, în care sunt evocate faptele crăsnenilor Popiuc Nicolai (Pițilică), Ion Pleșca, Mitric Toader (a lui Gaiță) și Mitric Ion (a lui Pantel), împușcați și răniți de ruși la invazia din 1940. *Drapelul*, un alt material de aici, rememorează faptele curajoase ale tinerilor Gheorghe Grozavu și Constantin Percic din 1986. Un album închinat familiei Motrescu adună la sfârșitul cărții 32 de fotografii.

Domnule Tomiuc, încă se mai publică unele lucruri despre Bucovina ocupată. Nu știu însă până când. O facem tot mai greu, înfruntând o bogată sărăcie, dar și opreliști dinspre stăpânire. Mie îmi este foarte greu să-mi procur cărți și periodice (ziare, reviste), tipărite atât în țară, cât și la Cernăuți ori la Adâncata (Hliboca). Nimic nu circulă normal pe această temă dureroasă pentru noi, bucovinenii. Strigăm parcă în pustiu. Nimeni nu aude, nimeni nu face nimic pentru îndreptarea lucrurilor anapoda. „Septentrion literar”, revista scriitorilor români din regiunea Cernăuți, de exemplu, se tipărește la Adâncata cu bani publici din România. Din cele 10 numere apărute în 2004, n-am reușit să-mi procur nici măcar unul singur, deși lucrez într-un institut de cercetare științifică al Academiei Române. Cum circulă? Pe nimeni nu-l interesează acest lucru! Acesta să fie oare prețul „sacrificiului istoric” mult trâmbițat? Ce va mai urma? O altă noapte colhoznică, a uitării depline?

În spiritul tradiției noastre vechi, care ne-a ținut uniți prin credință și virtuți (omenie, adevăr, dreptate, binele comun etc.), trebuie, mai presus de ticăloșirea vremurilor, să ne păstrăm românismul, cultivându-ne datinile și obiceiurile. Nu lăsați să se piardă povestea vieții dumneavoastră, genealogia

neamului, documentele de familie. Scrieți, cum puteți, cine sunteți, cine v-au fost părinții, moșii, strămoșii. Cum trăiau crăsnenii altădată, cum trăiesc astăzi în refugiu. Povestiți în limba noastră frumoasă, ca la Crasna ori Ciudei (aici se mai păstrează casa părinților mei), întâmplările mai însemnate ale vieții. În revista „Crasna”, pe care o tipărește la București Laurențiu Dragomir, puteți publica și dumneavoastră articole pe teme de mai sus. S-ar mai putea face și un album cu fotografii și text lămuritor: *Crăsneni, în refugiu, la Vama*, de exemplu.

Primiți și din partea mea aceleași bune gânduri și urări.

Doamne, ajută!

Prof. Vasile I. Schipor

P. S. Aflu, între timp, de la București, că domnul Laurențiu Dragomir v-a și trimis câteva exemplare din monografie. E-n ordine. Lectură plăcută!

Refugiatul bucovinean Dimitrie V. Tomiuc, „un împătimit al trecutului istoric” și al literaturii naționale („am căutat să prețuiesc viața și istoria aducând-o în casa mea”), se stinge din viață la Vama, la 9 septembrie 2006. Visul său privind înființarea unui muzeu în Vama, reunind obiectele adunate cu pasiune și sacrificii timp de o viață, încă nu s-a împlinit. Memoria sa este păstrată și cultivată însă cu venerație de Liliana Corjin, fiica sa, înzestrată cu darul povestirii și însuflețită de gândul de a așterne pe hârtie, după ce va ieși la pensie, povestea neamul său refugiat din Bucovina.